PRACE NAUKOWE
Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu

RESEARCH PAPERS
of Wrocław University of Economics

Nr 452

Rozwój trwały i zrównoważony

Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu
Wrocław 2016

Redakcja wydawnicza: Elżbieta Kożuchowska

Redakcja techniczna i korekta: Barbara Łopusiewicz

Łamanie: Beata Mazur

Projekt okładki: Beata Dębska

Informacje o naborze artykułów i zasadach recenzowania
znajdują się na stronach internetowych
www.pracenaukowe.ue.wroc.pl
www.wydawnictwo.ue.wroc.pl

Publikacja udostępniona na licencji Creative Commons
Uznanie autorstwa-Użycie niekomercyjne-Bez utworów zależnych 3.0 Polska
(CC BY-NC-ND 3.0 PL)

© Copyright by Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu
Wrocław 2016

ISSN 1899-3192
e-ISSN 2392-0041

ISBN 978-83-7695-619-0

Wersja pierwotna: publikacja drukowana

Zamówienia na opublikowane prace należy składać na adres:
Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu
ul. Komandorska 118/120, 53-345 Wrocław
tel./fax 71 36 80 602; e-mail: econbook@ue.wroc.pl
www.ksiegarnia.ue.wroc.pl

Druk i oprawa: TOTEM

Spis treści

Wstęp 7

Część 1. Teoretyczne aspekty rozwoju trwałego i zrównoważonego

Arnold Bernaciak: Aktualne trendy relacji gospodarka–środowisko w Polsce w układzie presja – stan – reakcja / Current trends of relationships between economy and environment in Poland in a pressure – state – response framework 11

Tadeusz Borys: O dwóch komplementarnych ujęciach nowego paradygmatu konsumpcji / About two complementary approaches of a new consumption paradigm 22

Andrzej Czyżewski, Piotr Kułyk: Kształtowanie rozwoju trwale równoważonego w ekonomii rolnej w optyce historycznej i współczesnej / Creating permanently sustainable development in agricultural economics in historical and modern perspective 32

Johannes (Joost) Platje: Efficiency, fragility and unsustainable development / Wydajność, kruchość i niezrównoważony rozwój 46

Łukasz Popławski, Bogusław Kaczmarczyk: Problemy zrównoważonego rozwoju – wycena przestrzeni publicznej / Problems of sustainable development – evaluation of public space 58

Agata Rudnicka: Nowe standardy zarządzania jakością i środowiskiem a zrównoważony rozwój przedsiębiorstwa / New quality and environmental management standards vs. sustainable development of a company 65

Ivan Telega, Maciej Malaczewski: Wzrost gospodarczy, zasoby naturalne oraz środowisko w świetle schumpeterowskiej teorii wzrostu / Economic growth, natural resources and environment in the light of Schumpeterian growth model 74

Część 2. Globalny wymiar rozwoju zrównoważonego

Agnieszka Becla: Problemy ekologiczne a Milenijne Cele Rozwoju w świetle idei zrównoważonego rozwoju / Ecological problems and Millennium Development Goals in the light of the sustainable development idea..... 93

Adam Budnikowski: Wybrane tendencje gospodarki światowej w latach 1946–2016 / Chosen trends of the world economy in the years 1946–2016 106

Stanisław Czaja: Czynniki niedostatecznej realizacji Milenijnych Celów Rozwoju – analiza globalna / Factors of the insufficient realization of Millennium Development Goals − global analysis 115

Eugeniusz Kośmicki: Współczesna globalna sytuacja kryzysowa a możliwości zrównoważonego rozwoju / Contemporary global crisis vs. a possibility of sustainable development 126
Leon Olszewski, Barbara Olszewska: Geoekonomiczne aspekty polityki rozwoju zrównoważonego / Geoeconomic aspects of sustainable development policy 137
Bartosz Ziemblicki: Zrównoważony rozwój z perspektywy prawa międzynarodowego i europejskiego / Sustainable development from the perspective of international and European law 149

Część 3. Problemy rozwoju zrównoważonego w ujęciu sektorowym i lokalnym

Hanna Adamska: Realizacja koncepcji zrównoważonego rozwoju na obszarach wiejskich – studium przypadku / Implementation of sustainable development concept on rural areas – case study 165
Anna Bernaciak: Zmiany świadczeń dostarczanych przez ekosystemy w następstwie procesów rewitalizacji w miastach / Changes of the ecosystem services in the process of revitalization in cities 177
Joanna Godlewska: Teoretyczne i praktyczne aspekty rozwoju zrównoważonej turystyki na obszarach przyrodniczo cennych / Theoretical and practical aspects of sustainable tourism development in precious natural areas . 185
Krzysztof Posłuszny: Wybrane metody analizy wpływu procesów fragmentacji na emisje środowiskowe / Chosen methods of analysis of fragmentation influence on the environmental emissions..... 197
Stanisław Korenik, Dorota Rynio, Alicja Zakrzewska-Półtorak: Miejski obszar funkcjonalny Wrocławia jako rdzeń województwa dolnośląskiego / Wrocław functional area as the core of the Lower Silesia Voivodeship..... 207
Paulina Legutko-Kobus: Zarządzanie dziedzictwem kulturowym jako element implementacji rozwoju zrównoważonego na poziomie lokalnym / Management of cultural heritage as implementation of sustainable development at the local level 219
Monika Paradowska: Wyzwania dotyczące współpracy interesariuszy na rzecz zrównoważonego rozwoju transportu w polskich miastach / Challenges for cooperation with stakeholders of sustainable transport in Polish cities 229
Przemysław Skulski: Miejsce przemysłu obronnego w gospodarce – wybrane problemy / The place of defence industry in economy – selected aspects..... 242
Marian Woźniak: Perspektywy i wyzwania turystyki w koncepcji zrównoważonego wykorzystania zasobów naturalnych / Perspectives and challenges of tourism in the concept of sustainable use of natural resources ... 258

Wstęp

Pojęcie trwałości w gospodarowaniu pojawiało się już kilkaset lat temu. W 1713 r. posługiwał się nim H.C. Carlowitz w odniesieniu do gospodarki leśnej, a w XIX wieku G.P. Marsh w relacji do niekorzystnych skutków rozwoju gospodarczego. Termin „rozwój trwały i zrównoważony" (*sustainable development*) oficjalnie po raz pierwszy pojawił się podczas Konferencji Organizacji Narodów Zjednoczonych (ONZ) w Sztokholmie w 1972 r. Od tamtego czasu powstało wiele definicji tego procesu, a większość z nich nawiązuje do tej, którą przedstawiono w *Raporcie Komisji Brundtland „Nasza wspólna przyszłość"* w 1987 r. Według niej rozwój trwały i zrównoważony opiera się na zaspokajaniu potrzeb teraźniejszości bez ryzyka uniemożliwienia zaspokajania potrzeb przyszłych pokoleń.

Prawo przyszłych pokoleń do zaspokajania ich potrzeb rozwojowych implikuje potrzebę stworzenia określonych ram instytucjonalno-prawnych stymulujących zmiany działalności ekonomicznej i społecznej w kierunku ochrony zasobów środowiska. Polityka rozwoju zrównoważonego jest formułowana i wdrażana w skali globalnej, regionalnej, makroekonomicznej i lokalnej. Niniejsze opracowanie ma na celu wskazanie współczesnych trendów zmian jej podstaw teoretycznych, a także charakterystykę wybranych obszarów działań realizacyjnych.

Pierwsza część opracowania obejmuje teoretyczne, wielowymiarowe aspekty rozwoju trwałego i zrównoważonego. Zawiera odniesienia do nowego paradygmatu konsumpcji (jako jednego z podstawowych procesów gospodarczych), zmian relacji gospodarka-środowisko wraz ze sposobami ich identyfikacji, a także problemów niezrównoważenia rozwoju. Opisano również wkład teorii zrównoważonego rozwoju do ekonomii rolnej, a następnie elementy zastosowań owej teorii w wycenie przestrzeni publicznej i funkcjonowaniu przedsiębiorstwa.

Drugą część opracowania poświęcono prawnym, politycznym i praktycznym problemom rozwoju trwałego i zrównoważonego w wymiarze globalnym. Problemy te zaprezentowano zarówno w perspektywie historycznej, jak i współczesnej w odniesieniu do kryzysu ekonomicznego i wiodących inicjatyw międzynarodowej polityki rozwoju. Poruszono też aspekty geoekonomiczne.

Trzecią i ostatnią część poświęcono problematyce rozwoju zrównoważonego w ujęciu sektorowym i lokalnym. Koncepcje równoważenia rozwoju poszczególnych sektorów gospodarki czy obszarów funkcjonalnych wyrastają z szerszego nurtu myśli ekonomicznej. W tym sensie są częścią i swoistym rozwinięciem (lub uszczegółowieniem) teorii rozwoju zrównoważonego. W wymiarze sektorowym w niniejszym opracowaniu uwzględniono przemysł, rolnictwo, transport i turystykę z uwzględnieniem polityk regulujących te dziedziny życia gospodarczego. W ukła-

dzie terytorialnym odniesiono się do uwarunkowań rozwoju obszarów miejskich i terenów wiejskich.

Prezentowane artykuły stanowią wkład do dyskusji nad ewolucją teorii rozwoju zrównoważonego i możliwościami jej urzeczywistnienia w praktyce, nad uwarunkowaniami wdrażania działań formułowanych na szczeblu Unii Europejskiej oraz na poziomie państw członkowskich (w tym adresowanych do podmiotów w skali lokalnej). Dotyczy to zarówno polityk makroekonomicznych, jak i sektorowych – w tym polityki środowiskowej. Skuteczność i efektywność tych działań może być odpowiedzią na wiele współczesnych wyzwań gospodarczych, społecznych i politycznych.

Karol Kociszewski

PRACE NAUKOWE UNIWERSYTETU EKONOMICZNEGO WE WROCŁAWIU
RESEARCH PAPERS OF WROCŁAW UNIVERSITY OF ECONOMICS nr 452 • 2016
Rozwój trwały i zrównoważony
ISSN 1899-3192
e-ISSN 2392-0041

Stanisław Korenik, Dorota Rynio, Alicja Zakrzewska-Półtorak
Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu
e-mails: stanislaw.korenik@ue.wroc.pl; dr.drynio@wp.pl;
alicja.zakrzewska-poltorak@ue.wroc.pl

MIEJSKI OBSZAR FUNKCJONALNY WROCŁAWIA JAKO RDZEŃ WOJEWÓDZTWA DOLNOŚLĄSKIEGO

WROCŁAW FUNCTIONAL AREA AS THE CORE OF THE LOWER SILESIA VOIVODESHIP

DOI: 10.15611/pn.2016.452.18
JEL Classification: R58

Streszczenie: W artykule przedstawiono istotę miejskiego obszaru funkcjonalnego jako inicjatora procesów rozwojowych oraz opis jego wpływu na możliwości i zakres działań niezbędnych do usprawnienia połączeń na linii miasto (rdzeń) – powiązane terytorium, możliwych dzięki wykorzystaniu zintegrowanych inwestycji terytorialnych. Obiektem badawczym jest miejski obszar funkcjonalny Wrocławia. Celem analizy jest również zidentyfikowanie podstawowych obszarów integracji określonych w strategii zintegrowanych inwestycji terytorialnych oraz ocena skutków wdrażania tej strategii. W pracy zastosowano metodę opisową, analizę literatury i dokumentów źródłowych, metodę dedukcyjną i wnioskowanie empiryczne.

Słowa kluczowe: miejski obszar funkcjonalny, zintegrowane inwestycje terytorialne, rozwój regionalny.

Summary: The article presents the essence of the functional urban area as the initiator of development processes and the description of its effect on the possibilities and range of actions necessary to improve connections between the core city and the associated territory, possible through the use of integrated territorial investments (ITI). The subject of research is Wrocław Functional Area. The aim of the analysis is also to identify the key areas of integration identified in Wrocław Functional Area ITI Strategy and assess the implementation of this strategy. The authors used the descriptive method, the analysis of literature and source documents, the deductive method and the empirical inference.

Keywords: functional urban area, integrated territorial investments, regional development.

1. Wstęp

We współczesnej gospodarce miasta stanowią ośrodki zwiększonego rozwoju, w dużej mierze oddziałując na pobliskie tereny. Związki miasta z otoczeniem analizowane były już w pierwszej połowie XX wieku. Koncepcje badające relacje miasto – otoczenie, w różnych ujęciach, dotyczyły: obszarów metropolitalnych i pól wpływu miasta [McKenzie 1933; Friedmann, Miller 1965; Domański 2006; Markowski, Marszał 2006; Korcelli-Olejniczak 2012]; obszarów gospodarczych, handlowo-usługowych, rynkowych [Huff 1963; Berry 1967; Smart 1974; Park, Burges, McKenzie 1984; Lendzion 2004]; dziennych systemów miejskich [Rubenstein 2003]; miejskich regionów funkcjonalnych [Korcelli 1976, 1981; Domański 1993].

Powiązania miast z obszarem zewnętrznym nasilały się pod wpływem procesów industrializacji i ruchów migracyjnych związanych z popytem na pracę. W ten sposób zaczął się kształtować system silnych funkcjonalnych powiązań społeczno-gospodarczych między miastem centralnym a pozostałym obszarem. W konsekwencji zaznaczały się terytoria podległe/zależne w sposób bezpośredni od rozwoju rdzenia i otoczenie pośrednio/luźno związane z centrum. Tworzone zależności często nie mają związku z podziałami administracyjnymi, realizowane są w oderwaniu od przestrzeni terytorialnej lub ponad podziałami administracyjnymi, a kierunek ich rozwoju uzależniony jest od aktualnych tendencji we współczesnej gospodarce. Także powiązane ze sobą terytoria nie zawsze są spójne administracyjnie, jednak mają wyraźnie określone relacje społeczno-gospodarcze przebiegające z wysokim stopniem intensywności, nakreślające cyrkulacyjne kierunki oddziaływania miasto – otoczenie, czasem nawet poza granice państwa (jeśli miasto ma położenie nadgraniczne), co jest podkreślane w literaturze [Bone, Modarres 2006, s. 1–37]. Miasto jako jednostka funkcjonująca w granicach administracyjnych w trakcie szybkiego rozwoju przestaje być samodzielne i samowystarczalne w zakresie zasobów ludzkich i codziennych działań tego podmiotu [*Liveable cities*… 2007, s. 12–19]. Koncepcja miejskich obszarów funkcjonalnych oddaje cyrkulacyjny przepływ społeczno-gospodarczy w obszarze połączeń miasto – otaczająca przestrzeń (m.in. aglomeracja, metropolia).

Celem artykułu jest przedstawienie istoty miejskiego obszaru funkcjonalnego jako inicjatora procesów rozwojowych, opis jego wpływu na możliwości i zakres działań niezbędnych do realizacji w celu usprawnienia połączeń na linii miasto (rdzeń) – powiązane terytorium. W opracowaniu obrano jako obiekt badawczy miejski obszar funkcjonalny Wrocławia. Celem analizy jest również zidentyfikowanie podstawowych obszarów integracji określonych w strategii zintegrowanych inwestycji terytorialnych oraz ocena skutków wdrażania tej strategii. W pracy zastosowano metodę opisową, analizę literatury i dokumentów źródłowych, metodę dedukcyjną i wnioskowanie empiryczne.

2. Miejski obszar funkcjonalny

Delimitacja miejskich obszarów funkcjonalnych w Polsce stanowi przedmiot badania wielu autorów; są to m.in.: Dziewoński i Kosiński, Lier, Iwanicka-Lyra, Leszczycki, Gontarski, Eberhardt, Zgliński, Potrykowska, Chmielewski, Rykiel, Zborowski, Swianiewicz i Klimska, Zalewski, Liszewski, Markowski i Marszał, Smętkowski, Czyż, Korcelli [Dziewoński, Kosiński 1964; Lier 1965; Iwanicka-Lyra 1969; Leszczycki, Eberhardt, Herman 1971; Gontarski 1972; Eberhardt, Gontarski, Siemiński 1973; Zgliński 1994; Potrykowska,1985; Chmielewski 1995; Rykiel 1997; Eberhardt 2002; Rykiel 2002; Zborowski 2004; Swianiewicz, Klimska 2005; Zalewski 2005; Liszewski 2005; Markowski, Marszał 2006; Smętkowski 2007; Smętkowski, Jałowiecki, Gorzelak 2009; Czyż 2009; Korcelli 2011, za: Śleszyński 2013]. Analiza prowadzona przez tych autorów obejmuje podejście teoretyczne, metodologiczne i praktyczne studium przypadku konkretnych miast. Szczegółowe badania miejskich obszarów funkcjonalnych związane są z praktyką planowania przestrzennego, w tym planowania systemów transportowych, rozkładu usług różnych kategorii, stref zagospodarowania i ładu przestrzennego, co w perspektywie intensywnego rozwoju miasta rdzenia, a co za tym idzie – jego otoczenia, staje się szczególnie istotne.

W Polsce w zróżnicowany sposób definiuje się pojęcie miejskich obszarów funkcjonalnych, jednak trwale podkreśla się spójność ich organizacji i funkcjonowania systemu społeczno-gospodarczego oraz fakt, że ukształtowane powiązania dotyczą m.in.: rynków pracy, edukacji, ciągów handlowych, stref mieszkalnych. Pojęcie „miejski obszar funkcjonalny" interpretowane jest następująco:

- spójna przestrzennie strefa oddziaływania miasta, gdzie występują silne powiązania funkcjonalne [Korcelli-Olejniczak 2012];
- ukształtowany w procesie historycznym zespół jednostek terytorialnych, wyróżniający się z otoczenia i wykazujący cechy podobne do rdzenia [Śleszyński 2013];
- układ osadniczy zwarty przestrzennie, w skład którego wchodzą odrębne jednostki administracyjne – miasto i powiązany z nim funkcjonalnie obszar zurbanizowany (na podstawie [Ustawa z 24 stycznia 2014, art. 2 pkt 6a i 6b]);
- obszar kraju o wspólnych cechach geograficznych i silnych wewnętrznych powiązaniach, posiadający połączony potencjał i jednakowe bariery rozwojowe, uniezależnione od granic administracyjnych (na podstawie [*Koncepcja…*]).

W znowelizowanej ustawie o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym zdefiniowano pojęcia „obszar funkcjonalny" oraz „miejski obszar funkcjonalny ośrodka wojewódzkiego". Zgodnie z zapisami ustawy obszar funkcjonalny jest obszarem szczególnego zjawiska z zakresu gospodarki przestrzennej lub występowania konfliktów przestrzennych; stanowi on zwarty układ przestrzenny, który składa się z terenów powiązanych funkcjonalnie, charakteryzujących się wspólnymi uwarunkowaniami i przewidywanymi jednolitymi celami rozwoju. Z kolei miejski ob-

szar funkcjonalny ośrodka wojewódzkiego jest jednym z typów obszaru funkcjonalnego. W jego skład wchodzi miasto będące siedzibą władz samorządu województwa lub wojewody wraz z powiązanym z nim funkcjonalnie bezpośrednim otoczeniem. Inne typy obszarów funkcjonalnych wymienione w ustawie to: wiejski obszar funkcjonalny, przygraniczny obszar funkcjonalny, obszar funkcjonalny szczególnego zjawiska w skali makroregionalnej (w tym: górski oraz Żuławy). Są to obszary funkcjonalne o znaczeniu ponadregionalnym, oprócz tego ustawodawca daje możliwość tworzenia obszarów funkcjonalnych (m.in. miejskich) o znaczeniu regionalnym i lokalnym [Ustawa z 27 marca 2003].

Obszar funkcjonalny według *Koncepcji Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030* stał się elementem polityki regionalnej. Cele i instrumenty działania są różnicowane w zależności od specyfiki poszczególnych obszarów funkcjonalnych i ukierunkowane na wykorzystanie ich indywidualnego potencjału geograficznego, aby osiągać krajowe cele rozwojowe. Odejście od podejścia sektorowego na rzecz zintegrowanego podejścia terytorialnego opiera się na wykorzystaniu endogenicznych czynników rozwojowych obszarów funkcjonalnych, jednocześnie zachodzi integracja działań publicznych w wymiarze przestrzennym, a także jest wdrażany wielopoziomowy systemem zarządzania [*Zasady i kryteria wyznaczania*... 2013].

3. Zintegrowane inwestycje terytorialne

W *Koncepcji Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030* wykorzystuje się podejście terytorialne do zagospodarowania przestrzeni kraju i zakłada zastosowanie zestawu działań o charakterze zintegrowanym skierowanego do obszarów charakteryzujących się wspólnymi cechami geograficznymi (jak również społeczno-gospodarczymi i przestrzennymi), nazwanych obszarami funkcjonalnymi [Uchwała nr 239 z 13 grudnia 2011]. W okresie 2014–2020 miejskie obszary funkcjonalne mogą pozyskać środki na rozwój, w ramach regionalnych programów operacyjnych (RPO), ze względu na zastosowanie nowego instrumentu rozwoju terytorialnego, tzw. zintegrowanych inwestycji terytorialnych (ZIT), którego celem jest zwiększenie udziału i zaangażowania partnerów lokalnych, w tym jednostek samorządu terytorialnego, w zarządzanie środkami polityki spójności Unii Europejskiej dedykowanymi dla regionu [*Delimitacja dla Miejskich Obszarów*... 2014].

ZIT definiowane są jako instrument rozwoju terytorialnego, którego wdrażanie dokonuje się na podstawie zapisów art. 36 Rozporządzenia ogólnego Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1303 z dnia 17 grudnia 2013 roku oraz art. 7 Rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1301 z dnia 17 grudnia 2013 roku, z uwzględnieniem zapisów art. 30 Ustawy z dnia 11 lipca 2014 roku o zasadach realizacji programów w zakresie spójności finansowanych w perspektywie finansowej 2014-2020 (Dz.U. 2014, poz. 1146 z późn. zm.). Inaczej jest to nowe narzędzie integracji w ramach Unii Europejskiej, mające na celu sprawne wdrażanie strategii terytorialnych w terenie [*Polityka spójności na lata*... 2014].

Podstawowym celem ZIT jest zrównoważony rozwój obszarów miejskich [Rozporządzenie… 1301/2013, art. 7 ust. 2]. Ponadto mają one umożliwić sprawną realizację projektów (zintegrowanie inwestycji), które są współfinansowane z różnych funduszy i wpisane w różne programy operacyjne, służących poprawie spójności i rozwojowi konkretnego miejskiego obszaru funkcjonalnego.

4. Miejski obszar funkcjonalny Wrocławia – charakterystyka

Miejski obszar funkcjonalny Wrocławia w strategii regulującej zasady jego wsparcia, w ramach ZIT, nazwano Wrocławskim Obszarem Funkcjonalnym (WrOF). W strategii tej zawarto zasady „współpracy stron porozumienia przy programowaniu, wdrażaniu, finansowaniu, ewaluacji, uzgadnianiu wspólnych inwestycji, bieżącej obsłudze i rozliczeniach ZIT WrOF" [*Strategia Zintegrowanych Inwestycji*… 2015]. Zgodnie z przyjętą delimitacją w jego skład wchodzą gminy: Wrocław, Czernica, Długołęka, Jelcz-Laskowice, Kąty Wrocławskie, Kobierzyce, Miękinia, Oborniki Śląskie, Oleśnica (gmina miejska), Oleśnica (gmina wiejska), Siechnice, Sobótka, Trzebnica, Wisznia Mała, Żórawina (zob. rys. 1).

Rys. 1. Gminy tworzące WrOF

Źródło: [http://www.wroclaw.pl/files/cmsdocuments/17699607/630x350/mapa%20WrOF.jpg, 2016].

Zintegrowane Inwestycje Terytorialne Wrocławskiego Obszaru Funkcjonalnego (ZIT WrOF) są nową instytucjonalno-organizacyjno-prawną formą wdrażania mechanizmu rozwoju regionalnego Unii Europejskiej. Pełnią one funkcję instytucji pośredniczącej w ramach Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Dolnośląskiego 2014-2020 [http://www.wroclaw.pl/zit-wrof, 2016].

WrOF stanowi prawie 12% powierzchni województwa dolnośląskiego, z czego zaledwie 17,5% stanowią obszary miejskie (chociaż w praktyce większa część realizuje funkcje miejskie). Ludność WrOF to ok. 30% ludności regionu, z czego prawie 80% zamieszkuje tereny miejskie [Bank Danych Lokalnych 2016]. Obszar ten jest silnie powiązany funkcjonalnie z Wrocławiem, chociaż występują różnice przestrzenne w zakresie siły powiązań, np. stosunkowo silne powiązania występują pomiędzy Wrocławiem a gminami Kobierzyce czy Długołęka, a znacznie słabsze pomiędzy Wrocławiem a gminami Wisznia Mała czy Trzebnica. Powiązania funkcjonalne dotyczą głównie dziennych migracji wahadłowych, przede wszystkim do i z Wrocławia, ale także np. do i z gminy Kobierzyce.

O sile WrOF w skali regionu (województwa) świadczą m.in. dane nt. udziału w strukturze liczby i powierzchni nowo oddanych mieszkań, liczby podmiotów zareje-

Tabela 1. Wybrane dane obrazujące miejsce WrOF w skali województwa oraz pozycję gmin innych niż Wrocław w skali WrOF

	Udział WrOF w skali województwa (w %, w 2015 roku)	Udział gmin innych niż Wrocław we WrOF (w %, w 2015 roku)	Zmiana udziału WrOF w skali województwa w stosunku do 2005 roku (w pkt proc.)
Liczba nowo oddanych do użytkowania mieszkań	67,8	29,9	17,4
Powierzchnia nowo oddanych do użytkowania mieszkań	58,2	44,8	13,7
Liczba pracujących w podmiotach zatrudniających powyżej 9 pracowników	44,9	22,1	7,0
Liczba podmiotów zarejestrowanych w rejestrze REGON	40,7	22,1	2,3[a]
Liczba podmiotów zarejestrowanych w rejestrze REGON zatrudniających od 250 do 999 pracowników	52,7	20,5	3,6[a]
Liczba podmiotów zarejestrowanych w rejestrze REGON zatrudniających powyżej 999 pracowników	60,9	12,8	–0,4[a]
Liczba osób fizycznych prowadzących działalność gospodarczą	40,5	25,8	0,9[b]
Liczba spółek handlowych z udziałem kapitału zagranicznego	59,8	13,7	2,3[b]

a – w porównaniu z 2009 rokiem
b – w porównaniu z 2012 rokiem

Źródło: opracowanie własne na podstawie [Bank Danych Lokalnych 2016].

strowanych w rejestrze REGON (w tym osób fizycznych prowadzących działalność gospodarczą i spółek handlowych z udziałem kapitału zagranicznego) oraz liczby pracujących w podmiotach zatrudniających powyżej 9 pracowników (zob. tab. 1). Udział WrOF w strukturze liczby nowo oddanych mieszkań w województwie dolnośląskim w latach 2005–2015 utrzymywał się na poziomie powyżej 50%, w 2015 roku wyniósł prawie 68%, łączny udział gmin innych niż Wrocław stanowił w 2015 roku prawie 30% nowo oddanych mieszkań we WrOF. Ponad 58% nowo oddanej powierzchni użytkowej mieszkań w województwie dotyczyło WrOF; natomiast udział gmin innych niż Wrocław w strukturze WrOF wyniósł aż 45%. WrOF zajmował znaczącą pozycję w województwie także w strukturze liczby podmiotów zarejestrowanych w rejestrze REGON, w przypadku dużych firm jego udział wynosił w 2015 roku ponad 50%, a spółek handlowych z udziałem kapitału zagranicznego – prawie 60%. Udział WrOF w strukturze pracujących w podmiotach zatrudniających powyżej 9 pracowników w województwie wyniósł w 2015 roku ok. 45%. Ważna jest także dynamika zmian: od 2005 roku WrOF znacząco umocnił swoją pozycję w skali regionu, m.in. w zakresie liczby i powierzchni nowo oddanych do użytkowania mieszkań, liczby pracujących[1].

Podstawowe problemy rozwoju WrOF dotyczą m.in. niezadowalającego poziomu spójności społecznej, gospodarczej i przestrzennej, słabych związków gospodarki z nauką, zanieczyszczenia środowiska oraz zagrożenia powodziowego. Z kolei główne atuty WrOF to potencjał gospodarczy, badawczo-naukowy i intelektualny. Na podkreślenie zasługuje także występowanie na terenie WrOF obszarów cennych ekologicznie, w tym obszarów chronionych (szerzej [*Strategia Zintegrowanych Inwestycji*... 2015]).

5. Kierunki wsparcia integracji i rozwoju Wrocławskiego Obszaru Funkcjonalnego poprzez zintegrowane inwestycje terytorialne

Cel nadrzędny Strategii ZIT WrOF sformułowano następująco: „Osiągnięcie wysokiej jakości życia społeczności Wrocławskiego Obszaru Funkcjonalnego poprzez integrację jego przestrzeni w spójny organizm społeczno-gospodarczy" [*Strategia Zintegrowanych Inwestycji*... 2015]. W Strategii zawarto trzy cele podstawowe. Cel pierwszy zakłada zintegrowanie przestrzeni miejskiego obszaru funkcjonalnego Wrocławia. Cel drugi dotyczy tworzenia innowacyjnej i konkurencyjnej gospodarki na tym obszarze. W ramach celu trzeciego dąży się do integracji społecznej obszaru [*Strategia Zintegrowanych Inwestycji*... 2015]. Wizja rozwoju zakłada integrację WrOF, przebiegającą jednocześnie na trzech płaszczyznach: przestrzennej, gospodarczej i społecznej.

Główne kierunki działań dotyczą [*Strategia Zintegrowanych Inwestycji*... 2015]:

1. W sferze przestrzennej – integracji przestrzennej całego WrOF, m.in.:

- poprawy przepustowości i jakości dróg (ze szczególnym uwzględnieniem bezpieczeństwa na drogach),

[1] Na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS.

- rozwoju niskoemisyjnego systemu transportu,
- poprawy systemów ochrony przeciwpowodziowej oraz małej retencji,
- poprawy efektywności energetycznej w budownictwie.

2. W sferze gospodarczej – poprawy innowacyjności i konkurencyjności gospodarki WrOF, m.in.:

- wzrostu liczby przedsiębiorstw funkcjonujących według nowych modeli biznesowych, prowadzących badania i rozwój oraz oferujących nowe produkty i usługi,
- wzrostu konkurencyjności przedsiębiorstw z sektora MSP w ujęciu międzynarodowym,
- wzrostu ilości terenów uzbrojonych, przygotowanych pod inwestycje, oraz samych inwestycji,
- poprawy warunków rozwoju przedsiębiorczości (w tym rozwój instytucji otoczenia biznesu), infrastruktury badawczej oraz związków nauki z biznesem.

3. W sferze społecznej - integracji społecznej WrOF, m.in.:

- prowadzenia działań z zakresu rewitalizacji obszarów miejskich i wiejskich (ze szczególnym uwzględnieniem oddziaływania na poprawę warunków życia ludności i ograniczanie ubóstwa),
- wspierania zabytków i instytucji kultury,
- rozwoju publicznych e-usług,
- podejmowania działań z zakresu integracji społecznej, ze szczególnym uwzględnieniem walki z bezrobociem,
- rozwoju usług edukacyjnych i opiekuńczych.

Przewidywane kierunki działań są próbą wzmocnienia WrOF poprzez eliminację jego słabych strony, z których najważniejsze to: szeroko rozumiane problemy transportowe oraz dotyczące zanieczyszczenia środowiska, dysproporcje przestrzenne w rozwoju społecznym i gospodarczym, niska skłonność do wdrażania innowacji ze strony przedsiębiorstw i instytucji (w tym instytucji samorządowych), niska konkurencyjność przedsiębiorstw z sektora MSP na rynkach międzynarodowych, występujące zjawisko wykluczenia społecznego, niezadowalająca jakość i dostępność usług zdrowotnych, edukacyjnych, opiekuńczych itp., stosunkowo powolny rozwój publicznych e-usług, a także zróżnicowany przestrzennie, raczej niski stopień zaangażowania ludności w działalność społeczną.

6. Zakończenie

Dokonując oceny miejskich obszarów funkcjonalnych, należy pamiętać, że są one efektem zmian, jakie zachodzą w gospodarce XXI wieku. Procesy rozwoju coraz bardziej obarczone są niepewnością i realizowane są w turbulentnym otoczeniu, w konsekwencji w tych obszarach dominującym zjawiskiem jest żywiołowość. Istota tych gwałtownych, często wręcz rewolucyjnych przemian związana jest przede wszystkim ze wzrostem roli nauki i innowacji, a efektem są zjawiska często o charakterze niematerialnym (np. wzrost znaczenia płynnych lokalizacji w przestrzeni

publicznej). Obecne realia gospodarcze cechują się także coraz większą złożonością, wynikającą ze wzrostu otwartości życia społeczno-ekonomicznego, przy pogłębiającej się specjalizacji i rozszerzającej się wielopodmiotowości, co skutkuje pogłębieniem zróżnicowań układów funkcjonalno-przestrzennych (często obserwujemy wręcz dezintegrację przestrzenną tych jednostek). Równocześnie wzrasta otwartość życia społecznego i gospodarczego, a co za tym idzie – mobilność społeczności lokalnych (zacierają się granice administracyjne), nasila się zjawisko przemieszczania dóbr, usług, ale także idei, wzrasta dynamika cywilizacji informacyjnej we wszystkich dziedzinach życia. Efektem tych przekształceń są nowe wzorce postaw przełamujące dotychczasowe systemy wartości, we wszystkich obszarach funkcjonowania człowieka, co szczególnie uwidacznia się w przestrzeniach silnie zurbanizowanych.

Przekształceniom scharakteryzowanym powyżej towarzyszą także zagrożenie i wzrost niepewności, co znajduje swoje odbicie w formułowaniu nowych koncepcji czy teorii z tym związanych, np. koncepcja społeczeństwa ryzyka czy też teoria chaosu. Na te przekształcenia należy nałożyć fakt, że przyszłość staje się coraz bardziej nieoznaczona (potwierdza to np. stan faktyczny w stosunku do prognoz formułowanych chociażby w 2008 roku), a odległość geograficzna przestaje być synonimem bliskości (ważniejszy staje się tzw. efekt sąsiedztwa niż rzeczywiste oddalenie w przestrzeni).

Jeżeli uświadomimy sobie fakt, że współczesne procesy rozwoju są ściśle lokalizowane przestrzennie i koncentrują się na obszarach nowoczesnych jednostek osadniczych, tworząc miejskie obszary funkcjonalne, to przyszłość tych obszarów powinna stać się przedmiotem różnego rodzaju przedsięwzięć programujących rozwój. Są to obszary, w których realizuje się większość zjawisk rozwoju cywilizacyjnego. Kumulacja różnego rodzaju procesów w tych jednostkach ciągle wzrasta i dawno przekroczyła granice ludzkiej percepcji. Aby przebieg i konsekwencje rozwoju społeczno-gospodarczym były korzystne dla społeczności tego obszaru, niezbędne jest podejmowanie ukierunkowanych terytorialnie działań związanych z jego programowaniem.

Obszary te powstają często żywiołowo, co powoduje, że nie dają się zamknąć w granicach administracyjnych, dlatego w strukturach zarówno Unii Europejskiej, jak i naszego kraju podjęto działania zmierzające do wypracowania zasad polityki miejskiej. W polityce tej podnosi się konieczność nadania rozwojowi społeczno-ekonomicznemu realizowanemu w miejskich obszarach funkcjonalnych spójnego charakteru, który w swoich założeniach dążyć będzie do szeroko pojmowanej równowagi. Jest to przedsięwzięcie trudne do realizacji w tak zróżnicowanych jednostkach przestrzennych. Dlatego koncepcja ZIT jest krokiem w dobrą stronę. Oczywiście jej wdrożenie nie rozwiąże wszystkich problemów, jednak stwarza podstawę do wspólnego działania różnych przedstawicieli wielu jednostek terytorialnych.

Działanie, przede wszystkim partnerskie, ponad granicami administracyjnymi, jako podstawa ZIT, rodzi nową jakość w rozwoju funkcjonalnych obszarów miejskich. Szczególnie istotne jest to na obszarze naszego kraju, gdzie występują liczne bariery w tego typu działaniach. Można je zaobserwować także we WrOF, gdzie

podczas prac nad ZIT dyskusja była trudna i obarczona dużą dozą wzajemnej nieufności. Jednak dzięki determinacji przedstawicieli różnych jednostek lokalnych przyjęte kierunki działań, które udało się wypracować, są akceptowane przez społeczność tego obszaru, gdyż są osadzone w jego realiach i zgodne są z artykułowanymi problemami. Daje to szansę na postępującą integrację i wspólne programowanie przyszłości, co z kolei stwarza perspektywę powstania jednolitego obszaru, w którym procesy rozwojowe będą zgodne z oczekiwaniami społeczności lokalnej i co ważniejsze – przez tę społeczność kreowane.

Należy oczekiwać, że w najbliższej przyszłości procesy rozwojowe na terenach sąsiadujących bezpośrednio z Wrocławiem będą zachodzić coraz intensywniej, gdyż działania podjęte przez władze lokalne, zmierzające do ścisłej integracji przestrzennej, ukierunkowane terytorialnie, przyczynią się do zjawiska konwergencji procesu rozwoju. Patrząc z kolei przez pryzmat całego województwa dolnośląskiego, można zgodzić się ze stwierdzeniem, że aglomeracja, której rdzeniem jest miasto Wrocław, jest biegunem wzrostu gospodarczego i społecznego regionu, który coraz silniej oddziałuje na rozwój tworzących to województwo jednostek terytorialnych.

Wobec powyższego długookresowym otwartym zadaniem pozostaje dążenie do uzyskania pewnego stopnia spójności wieloobszarowej/wielosektorowej, która docelowo ma wspierać tworzenie jednolitego organizmu regionalnego, nie zaś pojedynczych jednostek administracyjnych składających się na wyższy poziom organizacji terytorialnej kraju. W rzeczywistości można to przyrównać do znanej już, a wywodzącej się ze szkoły niemieckiej koncepcji małych ojczyzn. W tym ujęciu integracja terytorium Wrocławia, miejskiego obszaru funkcjonalnego i województwa powinna zachodzić w wielu wymiarach: przestrzennym, społecznym, kulturowym, gospodarczym, środowiskowo-ekologicznym i bezpieczeństwa. Ze względu na długoterminowość pojawiania się zauważalnych i mierzalnych efektów tych procesów skuteczność prowadzonych działań będzie można oceniać co najmniej w średniej perspektywie.

Literatura

Bank Danych Lokalnych, https://bdl.stat.gov.pl (30.05.2016).

Berry B.J.L., 1967, *Functional Economic Areas and Consolidated Urban Regions of the US. Final Report of the Social Sciences Research Council Study of Metropolitan Area Classification*, Social Sciences Research Council, New York.

Bone C.G., Modarres A., 2006, *City and Environment*, Temple University Press, Philadelphia.

Delimitacja dla Miejskich Obszarów Funkcjonalnych Bydgoszczy i Torunia, opracowanie eksperckie Warszawa, 30 czerwca 2014 r., http://zit.btof.pl/attachments/article/6/BTOF_Delimitacja.pdf (5.05.2016).

Domański R., 1993, *Gospodarka przestrzenna*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.

Domański R., 2006, *Gospodarka przestrzenna, podstawy teoretyczne*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.

Dziewoński K., Kosiński L., 1964, *Rozmieszczenie ludności w Polsce w XX w.*, Przegląd Geograficzny, vol. 36, nr 1, s. 3–36; Lier K., 1965, *Region metropolitalny Warszawy – próba delimitacji*, Biuletyn

KPZK PAN, nr 35, Warszawa, s. 50–87; Iwanicka-Lyra E., 1969, *Delimitacja aglomeracji wielkomiejskich w Polsce*, Prace Geograficzne, IG PAN, nr 76, Warszawa; Leszczycki S., Eberhardt P., Heřman S., 1971, *Aglomeracje miejsko-przemysłowe w Polsce 1966–2000*, Biuletyn KPZK PAN, nr 67, Warszawa; Gontarski Z., 1972, *Delimitacja obszarów metropolitalnych w Polsce*, Statystyka Terenowa, nr 8, GUS, Warszawa; Eberhardt P., Gontarski Z., Siemiński J., 1973, *Koncepcje delimitacji aglomeracji miejskich w Polsce*, [w:] *Aglomeracje miejskie w Polsce. Pojęcie i terminologia*, Biuletyn KPZK PAN, nr 79, s. 187–217; Zgliński W., 1994, *Kształtowanie się strefy żywicielskiej aglomeracji warszawskiej*, Prac Geograficzne, nr 164, IGiPZ PAN, Warszawa; Potrykowska A., 1985, *Delimitacja strefy podmiejskiej Warszawy*, Acta Universitatis Lodziensis, Folia Geographica, nr 5, s. 123–144; Chmielewski J.M. (główny projektant), 1995, *Studium możliwości rozwoju obszaru metropolitalnego Warszawy*, Zarząd Miasta Stołecznego Warszawy, Warszawa; Rykiel Z., 1997, *Aglomeracje wielkomiejskie, plansza 66.3*, [w:] *Atlas Rzeczypospolitej Polskiej*, Główny Geodeta Kraju, IGiPZ PAN, Warszawa; Zborowski A., 2004, *Podejście funkcjonalno-strukturalne w badaniach delimitacji obszarów metropolitalnych w Polsce (przykład Krakowa)*, [w:] *Przemiany struktury przestrzennej miast w sferze funkcjonalnej i społecznej*, red. J. Słodczyk, Uniwersytet Opolski, Opole, s. 25–39; Swianiewicz P., Klimska K., 2005, *Społeczne i polityczne zróżnicowanie aglomeracji w Polsce – waniliowe centrum, mozaika przedmieść*, Prace i Studia Geograficzne, nr 35, s. 45–70; Zalewski J., 2005, *Poznański obszar metropolitalny – doświadczenia i wnioski związane z delimitacją obszaru*, [w:] *Planowanie i zarządzanie w obszarach metropolitalnych*, red. T. Markowski, Biuletyn KPZK PAN, nr 221, Warszawa, s. 189–202; Liszewski S., 2005, *Delimitacja obszaru metropolitalnego Łodzi*, [w:] *Obszar metropolitalny Łodzi – wyzwania i problemy*, red. K. Bald, T. Markowski, Biuletyn KPZK PAN, Warszawa, s. 25–47; Markowski T., Marszał T., 2006, *Metropolie, obszary metropolitalne, metropolizacja. Problemy i pojęcia podstawowe*, KPZK PAN, Warszawa; Smętkowski M., 2007, *Delimitacja obszarów metropolitalnych – nowe spojrzenie*, [w:] *Rozwój, region, przestrzeń*, red. G. Gorzelak, A. Tucholska, Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, EUROREG, Warszawa, s. 215–233; Smętkowski M., Jałowiecki B., Gorzelak G., 2009, *Obszary metropolitalne w Polsce: problemy rozwojowe i delimitacja*, Raporty i analizy EUROREG 1/2009, Warszawa; Czyż T., 2009, *Koncepcja aglomeracji miejskiej i obszaru metropolitalnego w polskiej geografii miast*, [w:] *Aglomeracje miejskie w Polsce na przełomie XX i XXI wieku. Problemy rozwoju, przekształceń strukturalnych i funkcjonowania*, red. W. Maik, Wyższa Szkoła Gospodarki w Bydgoszczy, Bydgoszcz, s. 15–30; Korcelli P., 2011, *Obszary metropolitalne a funkcjonalne obszary miejskie*, [w:] *Miasto. Księga jubileuszowa w 70. rocznicę urodzin Profesora Stanisława Liszewskiego*, red. S. Kaczmarek, Wydawnictwu UŁ, Łódź, s. 43–50; [za:] Śleszyński P., *Delimitacja Miejskich Obszarów Funkcjonalnych stolic województw*, Przegląd Geograficzny 2013, t. 85, z. 2, s. 173–197.

Friedmann J., Miller J., 1965, *The urban field*, Journal of the American Institute of Planners, no. 31, s. 312–320.

Huff D.L., 1963, *Defining and estimating a trade area*, Journal of Marketing, no. 28, s. 34–38.

Korcelli P., 1976, *Aglomeracje miejskie w systemach osadniczych*, Przegląd Geograficzny, nr 48(4), s. 589–598.

Korcelli P., 1981, *Regiony miejskie w systemie osadniczym Polski*, [w:] *Studia nad migracjami i przemianami systemu osadniczego w Polsce*, red. K. Dziewoński, P. Korcelli, Prace Geograficzne, IGiPZ PAN, nr 140, s. 189–212.

Korcelli-Olejniczak E., 2012, *Region metropolitalny – pojęcie, struktura przestrzenna, dynamika*, Prace Geograficzne, nr 235, Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania im. Stanisława Leszczyckiego, Polska Akademia Nauk, Warszawa.

Lendzion J., 2004, *Znaczenie obszarów metropolitalnych i ich otoczenia oraz współczesnych procesów metropolizacyjnych w kształtowaniu polityki regionalnej państwa. Ekspertyza przygotowana na zamówienie departamentu polityki Regionalnej Ministerstwa Gospodarki i pracy dla potrzeb two-*

rzenia Narodowej Strategii rozwoju Regionalnego, Bałtycki Instytut Spraw Europejskich i Regionalnych, Gdynia, http://www.platforma.org/media/dokumenty/znaczenie_obszar_w_metropolitalnych.pdf (1.06.2016).

Liveable cities. The benefits of urban environmental planning. A Cities Alliance Study on Good Practices and Useful Tools, 2007, United Nations Environment Programme, Local Governments for Sustainability, The Cities Alliance, Washington, D.C. 20433, U.S.A., s. 12–19.

Markowski T., Marszał T., 2006, *Metropolie. Obszary metropolitalne. Metropolizacja. Problemy i pojęcia podstawowe*, Polska Akademia Nauk, Komitet Przestrzennego Zagospodarowania Kraju, Warszawa.

McKenzie R.D., 1933, *The Metropolitan Community*, McGraw-Hill, New York.

Park R.E., Burges E.W., McKenzie R.D., 1984 (reprint), *The city*, The University of Chicago Press, Ltd., London.

Polityka spójności na lata 2014–2020. Zintegrowane inwestycje terytorialne, Komisja Europejska, marzec 2014, s. 2, http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docgener/informat/2014/iti_pl.pdf (13.01.2016).

Rozporządzenie Parlamentu i Rady (UE) 1303/2013 z dnia 17 grudnia 2013 r. ustanawiające wspólne przepisy dotyczące Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego, Europejskiego Funduszu Społecznego, Funduszu Spójności, Europejskiego Funduszu Rolnego na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich oraz Europejskiego Funduszu Morskiego i Rybackiego oraz ustanawiające przepisy ogólne dotyczące Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego, Europejskiego Funduszu Społecznego, Funduszu Spójności i Europejskiego Funduszu Morskiego i Rybackiego oraz uchylające rozporządzenie Rady (WE) nr 1083/2006 (Dz. Urz. UE 2013, L 347/320).

Rozporządzenie Parlamentu i Rady (UE) nr 1301/2013 z dnia 17 grudnia 2013 roku w sprawie EFRR i przepisów szczególnych dotyczących celu „Inwestycje na rzecz wzrostu i zatrudnienia" oraz w sprawie uchylenia rozporządzenia (WE) nr 1080/2006 (Dz. Urz. UE 2013, L 347/296).

Rubenstein J.M., 2003, *An Introduction to Human Geography*, New Jersey, [za:] Zborowski A., 2004, *Podejście funkcjonalno-strukturalne w badaniach delimitacji obszarów metropolitalnych w Polsce (przykład Krakowa)*, [w:] *Przemiany struktury przestrzennej miast w sferze funkcjonalnej i społecznej*, red. J. Słodczyk, Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, Opole, s. 31–32.

Smart M.W., 1974, *Labour market areas: Uses and definition*, Progress in Planning, no. 2, s. 238–353.

Strategia Zintegrowanych Inwestycji Terytorialnych Wrocławskiego Obszaru Funkcjonalnego, Wrocław 2015, http://www.wroclaw.pl/files/ZIT/ewa/Strategia%20Zintegrowanych%20Inwestycji%20Terytorialnych%20Wroclawskiego%20Obszaru%20Funkcjonalnego%20wraz%20z%20pozytywnymi%20opiniami.pdf (31.03.2016).

Śleszyński P., 2013, *Delimitacja Miejskich Obszarów Funkcjonalnych stolic województw*, Przegląd Geograficzny, t. 85, z. 2, s. 173–197.

Uchwała nr 239 Rady Ministrów z dnia 13 grudnia 2011 r. w sprawie przyjęcia Koncepcji Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030 (Monitor Polski z 2012 r., poz. 252).

Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz.U. z 2003, nr 80, poz. 717 z późn. zm.).

Ustawa z dnia 24 stycznia 2014 r. o zmianie ustawy o zasadach prowadzenia polityki rozwoju oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2014, poz. 379).

Zasady i kryteria wyznaczania obszarów funkcjonalnych w województwie wielkopolskim, dokument wdrożeniowy zaktualizowanej Strategii Rozwoju Województwa Wielkopolskiego do 2020 roku opracowany przez Wielkopolskie Biuro Planowania Przestrzennego w Poznaniu przy współpracy Departamentu Polityki Regionalnej Urzędu Marszałkowskiego Województwa Wielkopolskiego, Poznań 2013.

Zintegrowane Inwestycje Terytorialne (ZIT) Wrocławskiego Obszaru Funkcjonalnego, http://www.wroclaw.pl/zit-wrof (31.05.16).